

קשרי מלחמה

שאלות ותשובות בענייני הלכה בצבא

מאת הרב [סא"ל (מיל')] א"ל משה קרים, א-ג, ירושלים תשנ"ט-תש"ס

א. פתיחה

עולם השו"ת הוא בבואת תקופה ומקום. דרכו אתה יכול לשים את היד על דופק הדור, לדעת מה מטריד אותו ומה לא מטריד אותו; האם הרפורמה פושטת בו או הקראות, האם הצניעות היא "הנושא" או הטכנולוגיה, האם "הידורי מצוה" או "עיקר הדין", האם היחיד או החברה. ומכאן שגם העובדה שבמהלך העשור האחרון ראה אור מיקבץ של למעלה מעשרה ספרים שעניינם צבא והלכה, וזאת אחרי 'בצורת' מאד ממושכת, אף היא ללא ספק בבואת הזמן. החייל הדתי, 'הבודד' תחילה, ישיבות ההסדר אחר כך, והמכינות הקדם-צבאיות לבסוף, יצרו מצב חדש, חברה חדשה, ואף שאלות ותשובות חדשות. מיחידים לציבור, מסמלים לקצינים, מן השריון והצנחנים לסיירת ולקומנדו. נכון, חריגים היו תמיד, ברם עתה - כבר מדובר בשגרה.

'קשרי מלחמה', על שני חלקיו, מצטרף לאותו מדף ספרים לא קטן, ובתמצית ניתן לאפיין את ייחודו בכך שהוא משלב שלוש נקודות עיקריות: כתיבתו על ידי רב המכיר 'מבפנים' את התחום המבצעי; מיקוד עיסוקו העיקרי בפרטים יום-יומיים ולא בקביעת עקרונות וכללים; ולבסוף 'איזונו', בכך שמחד הוא אינו מעלה את 'הצבא' לראש שמחתו באופן הנוטה לבכרו בכל שאלה, ומאידך גם אינו מתעלם מצרכיו החיוניים, המוכרים בהלכה. קודמיו ענו על היבט אחד, לעיתים על שניים, דומה שהוא יותר מהם עונה על שלושתם. לא בכדי שבחו הרב נבנצל שליט"א בהסכמותיו, ובעוד שלחלק הראשון העיר שיקשרי מלחמה אינם של קיימא, שכן "אנו מצפים ליום בו לא ילמדו עוד מלחמה", אך בהסכמתו לחלק השני הוא כבר מעיר

כותב המאמר הוא רב אוגדה במילואים (מ.צ.).

ש"בקשר כפול יש משום מעשה אומן".

ב. המשאב להלכות צבא

מן המפורסמות הוא כי יש הגורסים שיחס ההלכה בדורנו לתחום הצבאי, מחייב חשיבה חדשה, כזו שתחרוג מכלל דרכי הפסיקה המקובלות. לדידם הדבר נובע משתי סיבות הכרוכות זו בזו: הניתוק והדלות. 'ניתוק' כיצד? העובדה שעם ישראל גלה מאות ואלפי שנים מאדמתו, שלא היה ריבון ואדון לגורלו, שלא החזיק צבא ולא ידע שלטון מהו, הביאה לפער חשיבתי מהותי בינו לבין התחום הצבאי. לא בפרטים אלא ביסודות. בהבנה צבא מהו. 'דלות' כיצד? תוצר נילוה הינה דלות החומר, מיעוט המקורות הממשיים והישירים אותם ניתן לאתר בספרות הפסיקה הידועה, אשר יפסקו הלכות צבא. מכך נבעו שתי אמירות: יש - וידועים הם - שחזרו לתנ"ך ובקשו למצוא בו את הכר המשמעותי להכרעה, ויש - וידועים גם הם - שהחליטו כי אכן מדובר בתחום בו אין להלכה לומר את דברה. אלו ואלו אינם דברי אלוקים חיים.

דרך שלישית גורסת לעומת זאת, שדרכה העיקרית של הפסיקה מאז חתימת התלמודים, דרך הידימוי מילתא למילתא המסורתית, ישימה ותקיפה בתחום זה כבכל יתר התחומים. כשם שהלכות הרפואה המודרנית מוצאות להן 'דימוי', כשם שהלכות הטכנולוגיה המודרנית מוצאות להן 'דימוי', ולמעשה כשם שכלל אורחות החיים המודרניים, ואף כלל הלכות מדינה מודרנית, מוצאות להן 'דימוי', כך גם הצבא. דרך זו היא הנקוטה בחיבור 'קשרי מלחמה'. הוא גם מבטא גישה הרואה בצבא תחום הלכתי לכל דבר, והוא גם מהלך בנתיב הסובר שהתנ"ך כשלעצמו אינו מהווה משאב פסיקתי ראשוני ומשמעותי.

יהיו מן הסתם שיאמרו כי גישה זו מתאפשרת קודם כל בגלל אופיו של החיבור, שאינו עוסק בשאלות "הגדולות" - מסירת שטחים, סירוב פקודה וכדו' - אלא בשאלות "הקטנות", בחיי היום-יום של החייל. ברם לאמיתו של דבר, דומה שזו גישה עקרונית, וראויה לשמה, של המחבר, הרואה חשיבות בהמשכת רצף עם מסורת הפסיקה והרואה הכרח להיסמך עליה, ודוקא עליה, כעל המשאב המרכזי להכרעה.

יתירה מזו, אפילו האידיאולוגיה הציונית-דתית, המפעמת בו נמרצות, גם היא - כשלעצמה - איננה שיקול עיקרי. המחבר אמנם מצהיר: "עלינו להחליט פעם אחת ולתמיד שמדינת ישראל היא אכן ראשית צמיחת גאולתנו, וצבא הגנה לישראל הוא חוד החנית של הגאולה והישועה שה' עשה וממשיך לעשות לעמו", ולמרות זאת, עיקרי ההכרעות מושתתות על פסיקה ישגרתית שאינה מוטה אידיאולוגית.

התוצאה של גישה זו, ואולי מבחנה, עשוי להיות: שימוש של חייל חרדי באותן הכרעות. הלא ספר כזה עשוי לשמש לא רק את חייל ה'הסדר' וה'מכינות', אלא גם את חייל ה'נח"ל

חרדי, שכן מה בין אותו שרואה בצבא ההגנה חלק ממערכת 'אתחלתא דגאולה' ובין מי שרואה בצבא ההגנה אמצעי קיומי, בסייעתא דשמיא, לפיקוח נפשו של הכלל? הן לזה והן לזה תקפים כללי "העוסק במצוה פטור מן המצוה"; הן לזה והן לזה תקפים כללי 'מחנה' להלכות עירובין; הן לזה והן לזה חילול שבת הנצרך מותר ושאינו נצרך אסור, וכל כיוצא בזה. העובדה שזה מחזיק בצקלונו את 'אורות' של הרב קוק וזה מחזיק בצקלונו את 'אמונה ובטחון' של החזון איש, אינה צריכה להעלות או להוריד לענין זה. פסיקה היא פסיקה. לכולי עלמא יש בשירות הצבאי משום "הגנת ישראל מיד צר", ולכולי עלמא ודאי אין לראות בו פחות מ"צרכי ציבור".

דומה שכיוונו זה של הספר משתקף בכותרת-המשנה של הספר: שאלות ותשובות בענייני 'הלכה בצבא'. דוק 'הלכה בצבא', ולא 'הלכה וצבא'. ייתכן שאין זה ענין סימנטי גרידא. לא 'הצבא' כגוף הוא עניינו של הספר, אלא תפקודו של יהודי בכל אתר ובכל עת, במקרה זה - בצבא. נראה שמאותה סיבה, עיקר עניינו של הספר אינו כללים אלא פרטים, הוא עוסק הרבה פחות בעקרונות והרבה יותר ביישומים; הוא דן בשאלות מעשיות ופרטניות, לא תיאורטיות וודאי לא אידיאולוגיות; וכאמור, הוא כמעט ולא דן בשאלות מערכתיות "גדולות", אלא בעיקר בשאלות אישיות ו"קטנות". הוא שאמרנו: לא 'הצבא', לא חיל מסויים, אפילו לא מערכת 'הרבנות הצבאית' עומדים בעיקר לנגד עיניו, אלא החייל הבודד, לכל היותר קבוצה קטנה של חיילים, אשר שאלותיהם הגיעו לאזני המחבר.

ג. ממין הענין ושלא ממין הענין

בחינת נושאו של הספר מעלה, כי כשם שכל דבר טוב בצבא מתחלק לשלושה חלקים, גם אותן שאלות מעשיות הנדונות בו גם הן נמנות על שלושה סוגים. מן הקצה האחד מצוי סוג שאלות שהן אכן ייחודיות לצבא, או - לכל הפחות - לעוסקים בהצלת נפשות. למשל: חייל הקומנדו הימי השואל האם הוא חייב בהנחת תפילין במסגרת תרגיל סירות גומי המתחיל לפני עלות השחר ומסתיים למחרת בלילה; האם ניתן לוותר על חבישת כיפה באימונים המדמים חדירה לשטח אויב; האם מותר להעלים ליקוי גופני של החייל או של חבירו; האם מותר להמשיך הליך רציף של אימון הקמת צוות לוחמה בטרור ביום צום; הזנקה מסוק בשבת וביטול הזנקה; חתימה על ציוד בשבת; הנחת תפילין בשטח אויב, וכמובן הסוגיות הידועות של אבטחת מטיילים בשבת, של חזרה מפעילות מבצעית, הגדרת נשק לענין שבת, כניסה בחול למצב שיביא בהמשכו חילול שבת, וכיו"ב. שאלות אלה ושכמותן הן מאושיות השירות הצבאי, והן אכן ראויות למענה. אולם, לעיתים יש שאלות, וגם תשובות, שהן בלתי מובנות בעליל. לדוגמא: שאלה - "האם מותר להאזין לרדיו בזמן שמירה (במחנה עורפי) כדי לשמור על הערנות?" והתשובה: "אסור להאזין לתוכניות רדיו בזמן השמירה, אם אלו

ההנחיות". ובכן, מה היתה השאלה? האם מותר לעבור על ההנחיות?! סוג נוסף של שאלות הנדונות בו, ואף הן משיקות לכך, הינן אמנם 'כלליות', אך היישום הצבאי יוצר לעיתים מצבים ייחודיים. למשל: האם מותר להתפלל בזמן נהיגה; הדלקת נר שבת בנורת ליבון ובפלורוסנט; ברכת 'שעשה לי נס במקום הזה' - על מקום היתקלות; לימוד ציר ניווט בשבת; טלטול ביפר או פלאפון וכן פק"ל כיסים; הנחת תפילין באפוד ושכיבה עליהם כאשר הם בפאוטש האחורי או בפאוטש הרימונים, צניחה אתם, הנחתם בארגז כלי נהג של משאית צבאית; תפילין שנפלו מערסל שבתוחח לסיפון הטנק; העדפת מנחה גדולה או מנחה קטנה בשמירה; תפילת הדרך ביציאה למארב; שימוש במאכלים לבניית 'שולחן חול', וכיו"ב. אלה, גם אם 'כלליות' הן, העובדה שהשירות בצבא יוצר לא מעט מצבים כאלה, ודאי מצדיקה גם היא את הכללתן בספר.

לעומת זאת, כלל לא ברור מדוע נכללו בספר כחמישית מן התשובות [!] אשר אין להן ולצבא ולא כלום. סוג זה של שאלות חלות "במקרה" בצבא, אך לאמיתו של דבר הן יכולות לחול בכל מקום. למשל: האם גופיית ניילון זוהרת חייבת בציצית; האם ניתן להתפלל עם כפפות המחממות את הידיים; האם מותר לברך ברכת המזון בהליכה; האם מותר להתפלל במקום ריח רע; האם הכרחי לנגב את הידיים אחר נטילתם לשם אכילה, והאם מותר לעשות זאת בבגדים; כיצד "להשלים" קריאה בתורה של שני וחמישי ושל שבת; האם יכול כהן לשאת כפיים בעודו נעול נעליים; האם כפפות מוגדרות מלבוש וניתן ללבושן בשבת גם כאשר אין עירוב; האם מותר ליטול ידיים בשבת על האדמה; שימוש בטלק בשבת; הדחת כלי סעודת שבת בשבת; אכילה לפני תפילה בשבת, או אכילה במוצ"ש אחרי הבדלה ולפני תפילה, וכנהנה הרבה שאלות שעניינן כללי לחלוטין.

הנה דוגמא בולטת לשאלות ממין זה, שבינן ובין צבא אין ולא כלום: "הורי אינם שומרי מצוות. כאשר אני מגיע לחופשה מהצבא אני מקדש להורי בשבת. כל הדרישות שאמי תכסה ראשה בשעת הקידוש גרמו לסכסוך בינינו. האם עדיף שאבי יקדש היות שאינני מוכן לקדש נוכח ראשה כשהוא מגולה?" - מה לכך ולצבא? רק בגלל שמדובר בחוזר לחופשה מהצבא?! ואם היה חוזר מן הישיבה - הדין היה שונה?! או דוגמא נוספת: הנחת תפילין של איטר יד ימינו במהלך תרגיל ניווט - ואם זה היה במהלך מחנה קיץ הדין היה שונה?! יש בהחלט מקום לפקפק בצידוק שבהכללתן של אלה ושכמותן - וכאמור רבות הן - במסגרת זו של 'קשרי מלחמה', ולא, לחילופין, בחיבור הדרכה אחר שבו היה המחבר משיב לשואליו. השמטתן היתה מכווצת מעט את עובי הספר, אך היתה תוחמת בבהירות את עניינו על ציר אחיד, ומסייעת לקוראיו לידע במאי עסקינן.

ד. פרט וכלל

למרות הדברים האמורים לעיל, המשקפים את אופיו של הספר על שני כרכיו - בראשו של החלק הראשון פורש הרב קרים עקרונות המנחים אותו. באחד מן המשמעותיים שבהם, הוא מבקר עיקרון הידוע בשמו של הרש"ז אורבך, ולפיו אופן ההתייחסות השגרתית בימות החול הוא קנה המידה להיתר לחלל שבת משום סכנה. הרב קרים לא מקבל את קנה המידה הזה, ובשם הרב וולדינברג שליט"א, ובהסתמך גם על הרב גורן, הוא טוען שכל שאין סכנה לפנינו - אין לחלל שבת.

לאמיתו של דבר, דומה שזוהי אי-הבנה בדעת הרש"ז אורבך. הרש"ז לא סבר שהנוהג בחול הוא קריטריון לקביעה מהו מצב סכנה. טענה כזו הנשמעת נגד דעת הרש"ז היא, במחילה, טענת סרק, התקפה על מטרה מדומה. הרב אורבך ידע היטב, ואף כתב, שקדמו וכבר הורו רבים - ובראשם הנוב"י, החת"ס והחזו"א - שיסכנה לפנינו [במובנו הרחב של המושג] הוא קנה המידה להגדרת מצב סכנה. כל שהבהיר הוא שהיחול' קובע את המידה ואת האופן בהם נתמודד עם הסכנה, את הכמות ואת האופי, וכאמור לא את המצב. [ואגב, זה אינו המקרה היחיד של אי-הבנה בדעתו של הרש"ז אורבך. שגיאה כזו קיימת גם בניתוח דעתו בסוגיית אבטחת מטיילים].

אחר כל זה מפתיע להיווכח שכאשר הוא נצרך לכך, הרב קרים סוטה מעקרונותיו, ולעיתים דוקא כן מאמץ את הגדרת הרש"ז אורבך. וכך לדוגמא, העובדה שרשויות החוק אינן אוסרות שיחה עם דיבורית בשעת נסיעה, מהווה לדידו ראיה שאין להגדיר זאת כ'סכנה', ולפיכך אין להימנע - בשעת הצורך - גם מהיתר תפילה בשעת נסיעה. ושוב כך - בחלק ב' - אף מנוסחת על ידו הגדרת 'סכנה', ככלל, בהסתמך על שיטת הרש"ז, ובשונה מעקרונותיו! מכל מקום, ככלל, ספק אם ישנו פער מעשי משמעותי בין שתי הגישות, שכן הרב קרים עצמו מרחיב לדוגמא - ביחס להשלמת פק"ל מבצעי - את המושג 'סכנה' בכל הכרוך באוכלוסיה ציבורית רחבה, והרי רוב עיסוקו של הצבא לכך הוא מיועד.

עקרונות אלה אינם רק ענין להלכה, אלא גם לקביעות עובדתיות. אחת ההבחנות המעניינות, וכנראה גם המופרכות, אותן עושה המחבר גם בעקרונותיו וגם ביישומיו, הינה בין חיילים סדירים ובין קצינים ואנשי מילואים. לדידו המציאות היא ש"לא קיים שום חשש שחייל סדיר יתרשל במילוי תפקידו בעתיד... יש לנו עסק עם חיילים חדורי מוטיבציה גבוהה ובעלי נכונות לשאת בכל עול ולו הקשה ביותר שיוטל על כתפיהם", ומהנחה אמפירית זו הוא גוזר כללים ופרטים. למשל: הגדר ההלכתי של "נמצאת מכשילן לעתיד לבוא", כמו גם הלכת "התירו סופן משום תחילתן", שהם בסיסי דיון ידועים בשאלת החזרה מפעילות מבצעית בשבת, לדידו כלל אינם רלוונטיים ביחס לחיילים סדירים (להוציא מקרים יוצאים מן הכלל), ורק ביחס "לקצינים נשואים בעלי משפחות" יש מקום להקל, בנסיבות מסוימות. בין

השיקולים להקל עם קצינים נשואים: פחד וחרדה מתמשכים של נשותיהם; מכלול בעיות צניעות וטהרה עמן הם עלולים להיתקל; וגם החובה לאפשר לקצינים יראי שמיים להישאר בצבא ולהתקדם בסולם הדרגות.

היו כבר שהעירו כי העובדה שהמחבר שירת בעיקר ביחידות התנדבותיות, היא לו לעיתים לרועץ כאשר הוא משליך מהן על כלל הצבא, ודבר זה בולט במסקנותיו ההלכתיות הכרוכות במידת המוטיבציה. הרב נבנצל שליט"א העיר לו, לא אחת ולא שתיים ולא שלוש, ש"גם לגבי חיילים סדירים קיים החשש של מכשול לעתיד לבוא", ורב נוסף גם הוא כותב לו: "לא כל צה"ל הם סיירת צנחנים וסיירת מטכ"ל! יש בהחלט חיילים קרביים ביחידות 'פשוטות' יותר שהחשש לפגיעה במוטיבציה שלהם קיים גם קיים, והקיטורים וההתחמקות שהיו ושיהיו... אינם חלומות באספמיא...". באחת התגובות אף מעיר לו הרב רונצקי כי עובדתית "ביחס לניתוח המבצעי שעשית, חיילי הפלוגות העושים תע"מ אינם מבצעים זאת כפי שתארת, דבר המתאים ליחידות מיוחדות...". קיצורו של דבר, יש מעקרונותיו שבהחלט טעונים בחינה מחודשת.

ה. 'מרא דאתרא' בצה"ל

לדידו של הרב קרים, הרב שלמה גורן זצ"ל וספרו 'משיב מלחמה' הוא הוא 'מרא דאתרא' הצה"לי, וזאת בשני מובנים: הרב גורן כפוסק, ואף המערכת אותה ייסד - מערכת הרבנות הצבאית. בהתאם לכך, כבר בראש חלקו הראשון של הספר, תחת הכותרת "כבוד הרבנות הצבאית", מקובצים מאמרים המתארים את דמותו של הרב גורן, ולכך אף מצרף הרב קרים סיפור אישי. זאת ועוד, לכל אורכו ורוחבו של הספר, המחבר נושא ונותן בכתבי הרב גורן, מדייק ומדקדק במילותיו, אפילו נקלע למחלוקת בפרשנותו. במקרה בו הרשי"ז אוירבך זצ"ל והרי"ש אלישיב שליט"א מצוינים כחולקים עליו, הוא כותב: "מדוע לנטות מפסקיו של מי שהיה מרא דאתרא דצה"ל וארץ ישראל!?" וקובע כי "אין לזוז מפסקי ההלכה שקבע הגר"ש גורן ז"ל בהיותו רב ראשי צבאי".

גישה זו, לראות ברב גורן 'מרא דאתרא' לא רק לדורו אלא גם לדורות, בהחלט מעניינת, וראויה לדיון נפרד [השווה: הרמב"ם - ביחס למצרים; ר"י קארו - ביחס לארץ ישראל; חזון איש - ביחס לבני ברק, כל אלה גם אחר מותם]. ואולם יש להצטער על סגנונו של המחבר, אשר על מנת להעצים את גדולת הרב גורן, הוא מתאר את יתר גדולי ישראל באופן גרוטסקי למדי: "ערב שבת בין השמשות, בשעה שגדולי הדור בודקים אם האוכל על הפלטה [!], בשעה שגדולי הדור בודקים אם עישרו או עירבו [!], הוא - הרב גורן - בדק דבר אחר לחלוטין. הוא בדק מהן הבעיות בשטח". על כך, במחילה, יש לעדכן את הכותב, שכנראה אינו יודע כי בשעת הצורך גם יתר "גדולי הדור" אינם עסוקים בערב שבת רק בטשולנט הפרטי... באותה מידה

יש להתפלא על התנסחות כזו: "לא יעלה על הדעת שרב בישראל יתיר לחלל שבת לצורך אימונים על פי השערותיו ודמיונותיו" - זוהי הלעזה, שכן לי לכל הפחות לא ידוע אף לא על רב אחד בישראל הסבור ש"השערותיו ודמיונותיו" הם שיקול הלכתי. כך גם לא ידוע לי על רב שפוסק "תחת לחץ", כטענת המחבר, ואינו מתייעץ עם מי שראוי להתייעץ עמו בכל עת ובכל ענין שהדבר נחוץ.

בכלל, סגנונו של הרב קרים ביחס לגדולי הפוסקים, צורם. על הרש"י אורבך זצ"ל והרי"ש אלישיב שליט"א הוא כותב שהם "לא עסקו בסוגיא זו לעומקה". במחילה, כך אין כותבים על מי שקוטנם עבה ממותניו. על אמירת רב נכבד אחר הוא קובע נחרצות: "אין לדברים הללו שחר". על הספר 'נוהל אחיד' הוא כותב ש"אינו ספר הלכה... אין ללמוד ממנו הלכה פסוקה". על הערכת מצב המקובלת על הרש"י אורבך זצ"ל ועל הר"מ אליהו שליט"א הוא כותב שהוא - ורק הוא - "מכיר את המציאות ומעריך אותה באופן מדויק", ולמרות שהוא ננזף על התנסחות זו על ידי הרב ליאור שליט"א, הוא שב וכותב, ואף מדפיס כי "הערכה זו של הגרש"י אורבך מוטעית". סגנון שכזה על אביר הרועים בהלכה - צורם, לשון המעטה, וגם אם מבחינה עניינית ניתן להעיר, אך הטון עושה את המוסיקה. מעט ענוה לא היתה מזיקה כאן. טוב היה שהמחבר יפנה את חיבורו לתלמידיו, ולא לביקורת על רבותיו.

יחסו של הרב קרים למערכת הרבנות הצבאית מורכב למדי. בפתח הספר מצוין בהבלטה עידודו וזירויו של הרב הצבאי הראשי הרב גד נבון שליט"א בהוצאת הספר לאור. יתירה מזו, המחבר מצהיר ש"התשובות שבספר נועדו לשם לימוד תורה", ולעומת זאת "בשאלות מעשיות יש להיוועץ ברבנים הצבאיים, שהם המרא דאתרא של הצבא ועליהם רובצת האחריות לפסוק לחיילים בכל הנוגע להלכות צבא". באמירה זו יש מידה מסוימת של היתממות: מדוע גולגל מיצבור רב כזה של שאלות אל מחוץ למסגרת הצבאית? מדוע הופנו השאלות לרב קרים ולא לרב הצבאי המקומי? מדוע מסי' הטלפון של 'מכון מערכות ישראל' ידוע להרבה חיילים ואילו מסי' הטלפון של רב פיקודי, בביתו ואפילו במשרדו, אינו ידוע לחיילים, ואף אינו מעניין אותם? יש ויש דברים בגו.

ואכן בחינה מעמיקה יותר בגישת המחבר, ובניסוח תשובותיו, מעלה ש"הצהרת הכוונות הנ"ל הינה בגדר 'מס שפתיים'. אם אינני טועה, בכל מקרה בו המחבר מציין למשא ומתן שנערך בינו ובין רבי"צ, בלא יוצא מן הכלל, בסופו של דבר הוא אינו מקבל את דעתם! לדוגמא, אחר שקבע מה שקבע בנושא הלכתי מסויים, הוא מציין ש"אחד הרבנים הצבאיים העיר את תשומת ליבי...", ועל כך באה לבסוף התגובה: "אכן בדרך כלל קביעה זו נכונה, אבל יש יוצאים מן הכלל...", ולפיהם הכריע שלא כאותו רב צבאי. כך גם, לשאלה: "לטענת הרב הגדודי... האם יש אמת בדבריו?" הוא משיב: "אכן מצאתי שכך כתב בספר 'הצבא כהלכה'...", אך למעשה אין להורות כך, ואין להישמע לרב הגדודי. כנראה שבשלב מסוים חיכוכים כאלה

גם נחשפו, ולכן אנו מוצאים פניית-טרוניה של רב צבאי מסויים אל הרב קרים: הוא עצמו סבור כי "אין בעיה להשתמש בנל"ן בשבת", ואולם "חיילים המשתייכים למכינה 'עטרת' טענו שאסרת עליהם זאת". השיב הרב קרים מה שהשיב, ואולם, מכל מקום, מיהו הימרא דאתרא!?

דומה כי הפער המהותי בין גישתו לגישת רב"צ בוקע - אולי - במלוא עוזו בשאלת היחס לפקודות המטכ"ל והפיקוד העליון בתחום הדתי. פקודות אלה הן כידוע 'מבצרה המקודש' של הרבנות הצבאית, ומישטח כבושי זה לא תזוז כמלוא הנימה. לא כן הרב קרים, שמבחינתו ניתן גם ניתן להזניח לעיתים. דוגמא בולטת לדבר: אימונים בימי צום, האסורים לפי הפקודות, ודבר זה ברור ומוסכם, ככלל, גם עליו. למרות זאת הוא כותב כי "במידה וההכרעה נוטה לקיים את האימון במחיר ביטול הצום, איננו צריכים לחשוש למה שכתוב בפקודות מטכ"ל שבצום אין מתאמנים, כי פקודה זו כללית ואיננה לוקחת בחשבון מצבים מיוחדים". מצב מיוחד כזה, לדוגמא, הוא תרגיל גדודי אשר 'גרף אימונים' צפוף ואילוצים בזמינות שטחי אש, הם - ולא היבט מבצעי ממשי - הביאו לתיארוך האימון ביום תענית. הרב קרים מצרף להיתר האימון בתענית צדדים נוספים, כסניפים, וזאת על אף שברור לחלוטין שהרבנות הצבאית היתה עומדת על רגליה וצועקת על כך חמס [וכבר עשתה כן]. הוא הדין 'אימון הקמה' של צוות לוחמה בטרור, אימון האורך זמן רב ובאותה תקופה חל יום תענית, ולדיו של הרב קרים "אם אין אפשרות להשלים את החומר, אין לצום", וזאת על אף ששום סכנה לא מצויה עתה לפנינו, והשיקול העיקרי הוא טיפוח המסגרת האורגנית של הצוות הלוחם [והשווה דעתו ביחס ל'בוחרן מסייעת', כמו גם תגובתו ביחס לתענית אסתר].

פער מהותי זה נובע כנראה מן המשקל הקאנוני שנותנת הרבנות הצבאית לאותן פקודות, כמכלול וכמקשה אחת. החשש מהזזת לבינה שתביא לקריסת כל החומה, היא שמביאה כאמור את רב"צ לקידוש כל תג ואות. בסופו של דבר, זה אינו מפתיע, שכן המצב אליו קלעה רב"צ את עצמה יותר ויותר בשנים האחרונות, מצב של נמיכות קומה וחוסר בטחון, הם עילת ההתבצרות. לעומת זאת הרב קרים מתייצב קוממיות, בבטחונו העצמי - יהיו שיאמרו הנאיבי מעט - ש"האמת תורה דרכה".

הרב קרים - ולא רק הוא - כן מצפה מרב"צ לעשייה מערכתית, ולקיום דו-שיח בשאלת פתרון של בעיות כלליות. ביטולה של ירידת חקלאים לשדות בשבת, לדוגמא, "מוטלת על סגל מערכת הרבנות הצבאית הבכיר ולא על החייל...". החייב באבטחתם. "החובה לעשות כל שניתן לבטל אירועים הדורשים אבטחה תוך חילול שבת - דבר זה בודאי צריך להיעשות לא כמלחמה על גבו של החייל או הקצין, אלא על ידי הרב הראשי לצה"ל". קביעת נהלים צבאיים 'שגרתיים', מוטלת על רב"צ. אלא שלעיתים נראה שהוא כבר התייאש ממערכת רב"צ: "אילו ידעו קובעי הנהלים המבצעיים שבשבת אסורה כתיבה שלא לצורך פיקוח נפש

- כדוגמת חתימה ביומן על עריכתו של סיור קבוע בנשקיה, לוודא שלא נפרצה - בודאי היו מעגנים זאת בפקודות מטכ"ל. אלא שאף גורם ברבנות הצבאית הראשית לא מעורר על כך...".
- הוא כותב בכאב. ולכן, כאשר הוא נשאל אם מותר לאישה עמדת ש"ג הכרוכה בחילול שבת בבסיס חיל האוויר, הוא מסכם כי "יש לבקש לשמור בעמדה אחרת בבסיס עד שיותקן מפסק גרמא או שער פניאומטי". פנייה נחרצת לרב"צ שתפעל לשינוי המצב כלל לא עולה ולא מוצעת על ידו!

1. מקורות הפסיקה

נחזור לשאלת 'מקורות הפסיקה' עליהן נסמכות התשובות. רובן המוחלט: שולחן ערוך וימשנה ברורה, וכן 'משיב מלחמה' ו'שמירת שבת כהלכתה', ורק מיעוטן הבולט עיון בסוגיות הש"ס עצמן. הדבר נובע כנראה מאופיו של הספר, שאיננו יצירתי וחדשני, במובן הלמדני והפסיקתי, אלא תכליתי, יישומי ומעשי. ברוב-ככל המקרים, המחבר אינו מבקש לחדש בפסיקתו, אלא להשליך הלכות 'קיימות' על מציאות הטעונה בחינה. יתירה מזאת, במקרים לא מעטים הוא "בסך הכל" מיידיע את השואלים, ולימים גם את הקוראים, בקיומו של סעיף בשולחן ערוך, סעיף הרלוונטי למצבו של השואל, שכן - כאמור - "מטרת הספר אינה רק לפסוק אלא גם ללמד". נכון שיש מקום לדון האם שאלות ותשובות מעין אלה צריך להדפיסן עלי ספר, אלא אם כן המחבר רואה שקוראיו שבים ונזקקים גם להן חדשות לבקרים - מה שמלמד כנראה, באופן לא מחמיא, על רמת ידיעותיהם התורנית של 'חיילינו' - אך המחבר רומז להסבר עקיף, ואף לתקדים, לגישתו, בצטטו בראש החלק השני את הקדמת החפץ חיים לספרו 'מחנה ישראל'. מטרתו של החפץ חיים, כפי שהוא מנסחה שם, כבר בשעתו, היתה להודיע את הידוע: "... נוכל למצוא בהשו"ע, אבל צריך לזה חיפוש גדול... ועל פי הרוב אנשי הצבא עומדים במקום שאין מצוי להם ממי לשאול אפילו דינים הפשוטים...".

ככלל, אופי הכתיבה הוא במידה רבה ליקוטי וסיכומי. לא מדובר בסגנון של 'שו"ת' שיש בהן עיון בסוגיות בבלי וירושלמי, העמקה בליבון שיטות הראשונים, בחינה דקדקנית של פלפולי האחרונים ודיוק בספרות העניפה של השו"ת. גם אם זעיר כאן זעיר שם הדבר נעשה - כדוגמת סוגיות היציאה מחוץ לתחום, החזרה בשבת, הגדרת 'מחנה' וכיו"ב, סוגיות שכבר נזקקו להם רבים מן העוסקים ב'הלכות צבא' - רוב הספר ערוך בדרך ליקוטית וסיכומית: תיאור השאלה, הבהרת המציאות, איזכור פסיקה, והכרעה - הכרעה הנעשית לעיתים אפילו בלא בדל קטנטן של סימוכין ומקורות. [לעיתים, גם כאשר ישנה הפנייה למקורות, הם אינם מצוינים בדייקנות, ולא תמיד בשם אומרים].

לעומת זאת ניכר המאמץ שעושה המחבר להבהיר מציאות טכנולוגית על בוריה, כולל באמצעות תרשימים. לדוגמא, אחת התשובות היותר ארוכות בספר מוקדשת לשאלת הרחיצה במים

חמים בשבת, ובכדי להשיב עליה מוקדש למעלה ממחציתה של התשובה לפירוט ארוך של הסוגים השונים של מערכות חימום המים, בעיקר אלה המצויות בצבא: דוד חשמל לעומת דוד שמש, דוד 'שוכב' לעומת דוד 'עומד', מערכת טרמויאל [חימום שמן] ומחמם גז, אופני פעולתם מבחינה הנדסית והשלכת הענין על השימוש בהם בשבת, והכל מלווה כאמור בתרשימים ובציורים. הוא הדין ביחס למיפוי אתרים ומרחקים בין מקום למקום, שהוא מפרט את המדידות ואת האפשרויות השונות לנוע מנקודה לנקודה בשבת.

מבנה וסגנון זה יכולים להידרש לטב, שכן השואל, בשעתו, והקורא, לימים, מקבלים תשובה תמציתית, קצרה ובהירה; אך הוא יכול גם להידרש למוטב, משום שעל מציאות שאינה זהה במדויק אסור יהיה להחיל אותה פסיקה - וזאת לא הכל יודעים - ואילו התשתית העיונית חסירה. זכור הסיפור אודות הגר"ח מבריסק, אשר בעת שעלה חשש לגיוס בנו הגרי"ז לצבא הרוסי, העדיף ללמוד אתו דוקא רמב"ם ולא שו"ע, שכן מן השו"ע - פסיקה, ואילו מן הרמב"ם - משאב, יתד ופינה.

ובכן, מה עדיף - ספר 'כללים', כדוגמת 'הצבא כהלכה', שעיקר עניינו בעקרונות, מהם ייגזרו פרטי הלכות במצבים נתונים, או ספר 'פרטים', כדוגמת 'קשרי מלחמה', שעיקרו מקרים פרטיים אשר אין - ואסור - לגזור ממקרה אחד למקרה אחר השונה ולו במעט. יהיו שיאמרו שהתשובה לשאלה זו תלויה בטיבו של הקורא אליו מיועד הספר - אם הוא הגרי"ז או תלמיד ה'מכינה'...

אגב סגנון, בולט חיבובו של המחבר לראשי תיבות ולקיצורים צבאיים, כדוגמת: ביסל"ת, ס"גים, לוט"ר, מסק"ר, פלס"ר, חמ"ל, בט"שית, נל"ן, תרג"ד, תרח"ט, תע"מ, נ"י, רס"פ, רב"ש, רמה"ג; כולל גם ביטויים וכינויים צבאיים, כדוגמת: 'קומץ', 'צפע', קו סגול, גיפ 'סופה', וכמובן 'יבש ורטוב', 'רכב לבן' ו'מארב ארטישוק'. גם אם הספר מופנה, בראש וראשונה, לחיילים, דומה שננקטה כאן מידה מסוימת של הפרזה.

סגנונו אף הוא אינו שגרתי לספרות תורנית, והוא כולל גם את "אפוף", "פספוס" וכד'. כמו כן מצויות בו לעיתים פליטות קולמוס, כדוגמת המשפט הבא: "בינתיים ישנם הרבה שאינם שומרי מצוות - זהו רק מצב זמני שישתנה בעזרת ה' בעוד מאה מאתיים שנה". - "מאה מאתיים שנה"!! או משפט כזה: "עלינו להתאים את ההלכה למציאות". חלילה! הכוונה היתה ודאי שעלינו ליישם ולהחיל עקרונות נצחיים של ההלכה על מציאות משתנית.

ז. לשאלת המומחיות

חלק לא מבוטל מן הספר - גם בכרך הראשון ועוד יותר בשני - מוקדש לידיאלוגים עם 'עמיתיו', שחיברו אף הם בעשור האחרון כמה וכמה קבצים בנושאים אלה (עליהם ראה במאמרי: 'איזהו גבור', 'הצופה', ד' אייר תשנ"ו; 'אחידות לא שלמה', 'הארץ', כ"ט אלול

תשנ"ז; 'שתיקתה הרועמת של הרבנות הצבאית', 'מימד', 'אב תשנ"ט). את הדיונים עורך המחבר גם בתוך הספרים עצמם ובמהלך התשובות, ועוד יותר מכך במדור 'תגובות' שבסופם, בעיקר עם הרב א' רונצקי וספרו 'כחיצים ביד גבור' ועם הרב מ' רובין וספרו 'המורים בקשת'.

קשת הנושאים בהם הוא מתעמת אתם מגוונת ורחבה, והיא כוללת ענייני צומות, שבת, תפילה, תפילין ועוד. במקרים לא מעטים הויכוח אינו ממוקד בשורשה של סוגיה הלכתית, אלא בעיקר בהבנת סיטואציה מציאותית, בניתוח עובדתי. במחבר הספר 'המורים בקשת', הוא כמעט "נוזף" על אי הבנתו בתחום צבאי מסוים: "משימה מיוחדת של חיילי סיירת מובחרת [עליה דובר שם], אינה סתם שהייה... 'משימה מיוחדת' פירושה... מצבים שלא ניתן מטעמי בטחון שדה לפרטם... לכן כאשר מדברים על 'משימה מיוחדת' ובעיקר של 'חיילי סיירת מובחרת' חובה להבין את המציאות הסבוכה עליה מדובר". ולא זו בלבד, אלא שבמקרה זה גורס הרב קרים, כי לא רק הרב הנשאל אינו מודע למצב, אפילו החיילים-השואלים עצמם אינם יודעים כמותו במה דברים אמורים.

היבט זה מוביל אותנו לשאלת הימומחיות. המחבר מתואר בדש הספר כמי ששירת בעבר, ואף ממשיך ומשרת כיום במילואים, בתפקידי פיקוד ביחידות קרביות חשובות. אחת לכל כמה תשובות, אף הנחתום עצמו מעיד על עיסתו: "בהיותי קצין מבצעים של חטיבת הצנחנים..."; "בתקופה בה פיקדתי על סיירת צנחנים..."; "נפלה בחלקי הזכות לפקד על סיירת צנחנים ועל יחידה בסיירת מטכ"ל (שפעולותיה העלומות מסובכות ומורכבות...); "על פי נסיוני בפעמים שהרמטכ"ל בא"; וכהנה הרבה. [משפטים אלה מתחרים בכמותם רק עם משפט אחר, החוזר ונשנה גם הוא פעמים הרבה: "מטעמי בטחון שדה לא ניתן לפרוס את היריעה במלואה..."].

אין לחשוך את המחבר ביוהרה, שכן 'רקע מקצועי' זה מעניק למחבר - בצדק - ביטחון, ואפילו נחרצות, בכל עת שהוא נדרש למציאות הצבאית, אם כי אולי בסגנון מופרז משהו. כך גם בהתבטאויותיו ביחס לרבנים: "דברי הגר"מ אליהו והגר"ד ליאור במחילת כבוד תורתם צריכים עיון גדול" [הרב ליאור לא טמן ידו בצלחת, והשיב לו שגם הפסק שלו "מבוסס על חוות דעת של אנשי צבא - מג"דים ומח"טים". על כך מחמיא לו הרב קרים(!): "מה שכת"ר מתבסס על חוות דעת המפקדים בשטח, הוא דבר חשוב כשלעצמו..."], אם כי לגופם של דברים הוא נשאר איתן בדעתו: "אני על משמתי אעמודה". אפילו ביחס לרב גורן, שהוא לדידו - כאמור לעיל - הימרא דאתרא, אם מדובר בהיבטים מבצעיים, חש הרב קרים שהוא מוסמך אפילו יותר מהרב גורן. כך גם ביחס ל'עמיתיו' הרבנים הקרביים: "לדעת הרב רונצקי ההוראות (המבצעיות) המצמצמות את מספר חיילי הסיוור, נובעות לא רק משיקול מבצעי אלא גם משיקול נוסף, מחסור בכח אדם... קביעה זו אינה נכונה" - חד וחלק. מכוח מומחיותו

הצבאית הוא חולק גם על מפקדים צה"ליים בהווה. כאשר הוא דן בשאלה "האם צריך להניח תפילין במהלך הסתתרות בשטח אויב", הוא מציין שיש מן המפקדים בחטיבת 'גולני' שאינם מתירים לקחת תפילין ולהניחם בשטח, ויש מהם שמתירים, וסוברים שהחייל עושה זאת על חשבון זמן שינתו והדבר אינו פוגע ביכולת תגובתו. הרב קרים – שהוא גם סא"ל קרים – דן בעיקר בהיבט המבצעי, ובו הוא מלמד את קציני גולני 'פרק': "שיקול זה מוטעה ביסודו, משום שאף על פי שחייל ער מגיב מהר יותר מחייל ישן, הדבר נכון רק ברגע היתקלות הראשון, אך מרגע זה ואילך, כאשר נוצר צורך מיידי להסתער... אין ביכולתו של חייל עטור תפילין לעשות זאת, מה שאין כן חייל שזה עתה התעורר משנתו...". ולכן הוא מסיק: לא יניחם אפילו זמן קצר מאד של אמירת פסוק שמע ישראל. השאלה הנשאלת היא רק, מדוע יישמע החייל לסא"ל מילי, נכבד ככל שיהיה, ולא למפקדו הישיר בשטח?

ח. על דמות החייל בדורנו

מִרְן הַרְאִי"ה זצ"ל טען כידוע ('אדר היקר' - 'הדור', עמ' קח) ש"דורנו הוא דור נפלא", וכי "אנחנו חייבים לעמוד על אופיו למען נוכל לצאת לעזרתו". מבחינה זו, ליקשרי מלחמה ישנה תרומה עקיפה, אך משמעותית, שכן דמות החייל המשתקפת מן הספר מרתקת, מורכבת ומאלפת. צד אחד מבליט את חששו של החייל הדתי ממפקדיו, חששו מהבלטת דתיותו, ואפילו מביטוייה המוצנע. לא אחת נזקק המחבר לומר לשואלו: דע לך שבקרוב המפקדים קיימת מודעות לזכויות החייל הדתי, ואולם "הבעיה מתמקדת בעובדה שהחיילים עצמם נבוכים לבקש זאת. לכן עליכם לבקש..."; "לא צריך לחוש כל כך לימה יאמרו..."; "עליך להסביר למגיד..."; אין להימנע מאיסור נעילת נעלי עור ביום כיפור למרות "שעלולה להיגרם אי נעימות"; "בראש וראשונה עלינו ללמוד להסביר את עצמנו"; "צריך להסביר בנימוס ובקצרה..."; "קיים חוסר מודעות של המפקדים... לכן עליכם להסביר...". דומה אפוא שמסר חשוב העולה מן הספר לרבניהם ומדריכיהם של המתגייסים, שצריך לשנן להם טרם גיוסם: "אל יבוש מן המלעיגים".

זהו צד אחד של המטבע, ואולם לא פחות מכך בא כאן לידי ביטוי צד שני. החייל דהיום נזקק לא רק לשאלות של 'דין' אלא גם לשאלות של 'מנהג', הוא מבקש לא רק תשובות של 'קולא' אלא גם - במידה ואין מניעה - תשובות של 'חומרא'. הוא אינו 'חפיפניק', על אף הימצאותו שלא ב'חממה הטבעית'. מבחינה זו, עד כמה שהספר משקף, זו בהחלט מחמאה לאותם צעירים, אולי אפילו שבירת סטיגמה. לא נפריז אם נראה בכך מהפכה, שכן דרך כלל רווחת הנחייתו של החפץ חיים, בהקדמה הנ"ל "להקל להם באיזה דבר... כי אנשים כאלו בודאי כבשעת הדחק דיינין להו", ואילו חיילינו היום - לא פעם ולא פעמיים אינם מחפשים קולא, אלא דין, ובמידת האפשר אפילו הידור. לדידו של הרב קרים, לעיתים זוהי אפילו

תופעה 'בעייתית', שכן צריך לחוש שמא חיילים ייסחפו ולא יישמעו להוראות מצמצמות ומקילות!

יתירה מזאת: החייל הדתי האיכפתי, נזקק גם לשאלות שעניינן "בסך הכל" לשון נקיה. מפקד ששאל על תדרוך לחיילים הכולל שימוש בשם קוד שנקבע לנקודה במפה, שם הגורם לצחקוקים של ליצנות - מקבל תשובה הגורסת כי מחד אכן חשוב שהחיילים אכן יהיו בקיאים בהכרת השטח ובהתאמה למיפוי, אך מאידך אין להתעלם מן הצחקוקים ומן האסוציאציות, ויש בכך אולי גם חילול השם, ולכן "ראוי בהחלט להשתמש בכינוי אחר הברור לכולם, והחכם עיניו בראשו". דומה כי בעצם השאלה, גלומה בשורה. מפקד אחר, המתחבט בשאלה אם מותר לו, כמפקד מחלקה, להטיל עבודת 'טיפול שבועי' על כהן, ואף להענישו בעבודות רס"ר משפילות על אמירת שקר, או שמא עומדת לו 'חסינות' מדין "משתמש בכהונה" וחובת "וקדשתו". לענייננו כאן לא כל כך משנה התשובה [המתירה]. אף כאן מאלפת עצם השאלה.

אין זה מפתיע שחלק לא מבוטל מן השאלות ומן התשובות מתייחס להדדיות היחסים בין החייל הדתי לחייל שאינו דתי, בין החייל הדתי למפקד שאינו דתי, ואף בין מפקד דתי לחיילים שאינם דתיים. כך 'החלפת' שמירות ומשימות, מבצעות ומנהליות; כך הוראות 'בעייתיות' - העברת שיחות מנהלתיות, מילוי מים שאינו נחוץ מיידית; כך אי השתתפות בפעילויות חברתיות משותפות, וכיו"ב. מטבע הדברים מהלך כאן המחבר על חבל דק, כאשר מחד נדבכי הלכה לנגד עיניו, ומאידך ערך המסגרת החברתית גם היא לנגד עיניו. נביטתו של הספר ברקע של 'מכינה קדם צבאית', אשר בוגריה משרתים בכל מקום ובכל תפקיד, בהחלט מסבירה את הנחיצות ואת הרגישות המתחייבת.

במידה וכאמור, ספר זה הוא בבואה של חברה ושל תקופה, הרי יש בו כדי להבליט את חציה המלא של הכוס ההיסטורית, ויש בו כדי לתת פתח לתקוה כנגד המלעזים על 'אתחלתא דגאולה'.

